

Szemle

SZABÓ KRISZTIÁN*

Recenzió Fenyvesi Csaba– Herke Csongor–Tremmel Flórián (szerk.) Kriminalisztika című tankönyvéről

*Book review: Csaba Fenyvesi–Csongor Herke–Flórián Tremmel (eds.):
Forensic Science ('Kriminalisztika')*

ABSZTRAKT

Jóllehet a bűn(cselekmények) üldözése az emberi közösség létrejöttével egyidős, mégis, a nyomozás mai értelemben vett „tudománya”, azaz a kriminalisztika csak a XIX. században jelent meg, Magyarországon pedig az első átfogó kriminalisztikával (azaz a nyomozás tudományával) foglalkozó egyetemi jegyzet 1965-ben került kiadásra. Az azóta eltelt mintegy 60 évben, köszönhetően a természettudományos és technikai ismeretek robbanásszerű fejlődésének, a kriminalisztika tudománya is gyökeres változáson ment keresztül. A Fenyvesi Csaba, Herke Csongor és Tremmel Flórián szerkesztésében 2022-ben megjelent *Kriminalisztika* tankönyv átfogó jelleggel mutatja be a kriminalisztika fogalmi kérdéseit, a krimináltechnika és a krimináltaktika legfontosabb elemeit. A könyv az egyetemi oktatásban betöltött hiánypótló jellege mellett valós képet ad a kriminalisztika jelenéről és lehetséges jövőjéről egyaránt, nem titkoltan azzal a céllal, hogy a hazai jogászképzésben a kriminalisztika tantárgy anyagát egységesítse. A debreceni jogi oktatásban például mintegy negyed évszázad után váltja Bíró Gyula többször átdolgozott tankönyvét.¹ A recenzió a könyv kriminalisztikában betöltött jelentőségét járja körül, egyes konkrét intézmények alapulvételével.

Kulcsszavak: kriminalisztika, büntetőeljárás, krimináltechnika, krimináltaktika, bizonyítás

* Dr. Szabó Krisztián, egyetemi docens, Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Büntető Eljárásjogi Tanszék. E-mail: szabo.krisztian@law.unideb.hu.

¹ BÍRÓ Gyula: *Kriminalisztika*. Debreceni Egyetem ÁJK, Debrecen, 2013.

ABSTRACT

Although the prosecution of crimes dates back to the creation of the human society, the “science” of investigation in the modern sense, i.e. forensic science, appeared only in the 19th century, and the first comprehensive university textbook on forensic science was published in Hungary in 1965. In the 60 years since then, thanks to the explosion of scientific and technical knowledge, forensic science has undergone radical changes. Edited by Csaba Fenyvesi, Csongor Herke and Flórián Tremmel, the book on Forensic science provides a comprehensive introduction to the concepts of forensic science, the most important elements of criminal technique and criminal tactics. The book is a valuable contribution to the field of forensic science and provides a realistic picture of both the present and the possible future of forensic science. This book review discusses the importance of the book for forensic science, based on certain specific institutions of forensic science.

Keywords: forensic science, criminal procedure, criminal technique, criminal tactics, proof

Diocletianus császár egyik rendelete szerint „aliud nihil in iudiciis quam iustitiam locum habere debet”,² azaz a bírósági eljárás célja nem lehet más, mint az igazság felderítése. Magyarországon már a bünvádi perrendtartásról szóló 1896. évi XXXIII. törvény indokolása is ennek a római jogi elvnek a szellemében rögzítette, hogy „az eljárásnak egész szerkezete, minden részletének szabályozása, az igazság érvényre emelését tűzte ki célul”.³ Jóllehet a bűn(cselekmények) üldözése az emberi közösség létrejöttével egyidős, mégis, a nyomozás mai értelemben vett „tudománya”, azaz a kriminalisztika csak a 19. században jelent meg. Ekkorra kapcsolódott össze a büntetőeljárás (jogi) szabályozása és gyakorlata a természettudományok fejlődésével, és a bűnüldöző szervek és tevékenységük intézményesülésével.⁴

Magyarországon joghallgatók számára csak 1965-ben készült először kriminalisztikai tárgyú egyetemi jegyzet, a pécsi professzor és egyben nemzetközi elismertségű írásszakértő, Vargha László⁵ szerkesztésében.⁶ A jegyzet többszöri változatlan kiadását követően csak évtizedekkel később, 1998-ban jelent meg Magyarországon az első, tartalmában is megújult kriminalisztika tankönyv,⁷ melyet 2005-ben követett a Fenyvesi Csaba, Herke Csongor és Tremmel Flórián által jegyzett, tartalmában kibővített és megújított új tankönyv.⁸ Az azóta eltelt közel két évtizedben számos

² Codex Iustinianus, LXII, VII, 62, 6, 1.

³ Lásd az indokolás „VI. A helyes büntető igazságszolgáltatás biztosítékai” részét.

⁴ PETRÉTEI Dávid: A bünfelderítés előzményei. *Magyar Rendészet*, 2021/4, 133.

⁵ Vargha László 1959-ben készítette el kandidátusi értekezését „Kézírásvizsgálat” címmel, mely az első magyar kriminalisztikai tárgyú monográfiának tekinthető. A szerző születésének 100. évfordulójára emlékezve a monográfiát a Pécsi Tudományegyetem 2013-ban ismételtelen megjelentette. Az eredeti mű elérhető: http://real-d.mtak.hu/748/1/MTA_KIK_D_870_Vargha_ft.pdf.

⁶ *Kriminalisztika – egységes jegyzet*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1965, 444 o.

⁷ TREMMEL Flórián–FENYVESI Csaba: *Kriminalisztika tankönyv és atlasz*. Dialóg Campus, Budapest–Pécs, 1998, 394 o.

⁸ TREMMEL Flórián–FENYVESI Csaba–HERKE Csongor: *Kriminalisztika tankönyv és atlasz*. Dialóg Campus, Budapest–Pécs, 2005, 599 o.

más hazai, kriminalisztikai tárgyú tankönyv és egyetemi jegyzet látott napvilágot,⁹ ám a kriminalisztika ezen hazai „alpműve” nem került hatályosításra, jóllehet 2005 óta a tudományban, és így a jogtudományban is, sok idő (a felgyorsuló technológiai és tudományos fejlődés miatt egy természettudományos ismereteket is felhasználó tudományterület esetében években valójában ki sem fejezhetően sok idő) telt el. A megjelenő új technológiák, a számítógépes elemzés fejlődése miatt bátran állítható, hogy Fenyvesi Csaba, Herke Csongor és Tremmel Flórián új, 2022-ben megjelent tankönyve¹⁰ nemcsak a szavak, hanem a tartalom szintjén is hiánypótló jellegű.

A Fenyvesi–Herke–Tremmel szerkesztői trió által gondozott könyv összesen huszonöt szerzője – a Debreceni Egyetem Jog- és Államtudományi Karát Elek Balázs tanszékvezető egyetemi tanár „képviseli” – a tág értelemben vett büntetőeljárás területének szakértője. A szerzői csapat összetétele pedig már önmagában is jelzi, hogy a könyv, szakítva a korábbi „gyakorlattal”, nem egyszerűen csak a jogászképzés, illetőleg szélesebb körben a felsőoktatás számára készült, hanem azt tűzte ki céljául, hogy „a gyakorló jogalkalmazók, a praxist folytató bűnüldözők, bírák, ügyészek, ügyvédek, büntetés-végrehajtási alkalmazottak, a biztonsági szférában dolgozók és az elméleti kutatók, egyetemi oktatók is, végső soron pedig minden múltfűrkésző, valóságfeltáró, igazságkereső olvasó”¹¹ haszonnal forgathassa.

A kriminalisztika sajátos tudomány: a jogtudományi (mindenekelőtt a büntetőeljárás) keretéből kiindulva egyszerre tartalmazza a természettudományok (krimináltechnika) és a társadalomtudományok (krimináltaktika) legfontosabb eredményeit.¹² Ennek oka, hogy a hatékony bűnüldözés egyaránt megköveteli az „emberi tényező” megfelelő értékelését (ideértve egyfelől a nyomozóhatóságok magatartását a bűncselekmények hatékony felderítése érdekében, másfelől pedig a potenciális terheltek és tanúk magatartásának megfelelő értékelését, és a tőlük származó releváns információk beszerzését és felhasználását), továbbá a (természet)tudományok és a technikai fejlődés mindenkor legfrissebb állása szerinti vívmányok felhasználását. Elegendő e körben csak a DNS-minták rögzítésének lehetőségére, illetőleg a minták kiértékelésére gondolnunk, melyről a 19. század bűnüldöző hatóságai még csak nem is álmodhattak. Azt is mondhatjuk, hogy a krimináltechnika a büntetőeljárás szempontjából releváns tárgyi információhordozókra, míg a krimináltaktika a személyekre összpontosít, és ezek harmonikus együttműködése vezethet el egy jogszerű és hatékony büntetőeljárás lefolytatásához. A kriminalisztikának ugyanakkor nem csupán a már elkövetett bűncselekmények felderítésében van nagy szerepe, hanem eredményeit preventív jelleggel is lehet hasznosítani, így például a különféle biztonsági eszközök (mozgásérzékelők, riasztók, objektumvédelmi eljárások) körében.¹³

⁹ Ezek közül ezúttal, tisztelgésképpen a Debreceni Egyetem korábbi címzetes egyetemi docensének munkássága előtt, Bíró Gyula munkáját emeljük csak ki. Bíró Gyula: *Kriminalisztika*. Lícium-Art, Debrecen, 2010, 416 o.

¹⁰ Fenyvesi Csaba–Herke Csongor–Tremmel Flórián (szerk.): *Kriminalisztika*. Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 2022, 624 o.

¹¹ Fenyvesi Csaba–Herke Csongor–Tremmel Flórián: i. m., 23.

¹² Fenyvesi–Herke–Tremmel: i. m., 28.

¹³ Fenyvesi–Herke–Tremmel: i. m., 38.

Napjaink egyik legismertebb filmjében hangzik el az a mondat, hogy „a sötét varázslat nyomot hagy maga után”.¹⁴ Ez a mondás akár a kriminalisztika egyik alapelve is lehetne – sőt, valójában az is.¹⁵ A tudomány robbanásszerű fejlődése ezen nyomok felfedezésének és elemzésének korábban soha nem látott hatékonyságához vezetett el. Az információs társadalom fejlődésével pedig korábban elképzelhetetlen részletességű információk állhatnak a nyomozóhatóságok rendelkezésére – és itt nem csupán a titkos információgyűjtésre kell gondolnunk,¹⁶ hanem például az internetes tevékenységeink „nyomaira” vagy éppen a mobiltelefonos cellainformációkra is.

A kötet rendezője szerint az objektivitásra törekvő krimináltechnika előnyt élvez a számos szubjektív, kevésbé megbízható elemet magában hordozó krimináltaktikával szemben.¹⁷ A megállapítás összességében egy egyszavas kiegészítéssel helyeselhető: „általában”. Lehetnek ugyanis olyan sajátos, egyedi esetek, ahol a helyes megoldást (a bűncselekmény felderítését) az adott ügy egyedi körülményei miatt sokkal inkább a megfelelően alkalmazott krimináltaktika (így például egy beismerő vallomás, tanúvallomások), mintsem a krimináltechnika hozhatja el. Olyan esetekben pedig, ahol a krimináltechnika nem tud segíteni, különösen fontos, hogy a büntetőeljárás terheltje esetében a büntetőeljárás garanciák (mindenekelőtt a védelemhez való jog) megfelelően érvényesüljenek.

Kevésbé ismert tény, de a nyomozás (*investigatio*) kifejezés latin eredeti jelentése az állat lábnyomának követését jelentette.¹⁸ Napjainkban a kriminalisztika végső soron éppen ezért a nyomok összegyűjtésének és értékelésének tudományaként is azonosítható. Ebben a megközelítésben a krimináltechnika a fizikai nyomok (ideértve a digitális világban keletkező nyomokat is), míg a krimináltaktika a pszichikai nyomok összegyűjtésének és elemzésének tudománya.

Napjainkban egyre inkább tudományos bizonyosság szükséges azonban egy-egy tény megalapozásához, mely tudományos bizonyosság elérésének lehetséges eszközeit a könyv nagy részletességgel mutatja be. Ezen, a könyvben bemutatott módszerek közül ezúttal a laikusok számára (akárcsak a filmekből is) jól ismert „porozós” módszert emeljük ki, melynek lényege, hogy valamilyen finom por az ujjnyomot alkotó anyagmaradványon jobban megtapad, mint a nyomhordozón, és ez láthatóvá teszi az ujjnyomot a háttér előtt.¹⁹ Ugyancsak a közismert példák körénél maradva, a nyomok vizsgálatának egy sajátos esete a közlekedési balesetek köre – ahol a járművek nyomai segítenek az egyes közlekedési balesetek pontos körülményeinek rekonstruálásában.²⁰ Már csak azért is rendkívül tanulságos (nem csupán egy egyetemi hallgatónak, hanem akár egy laikusnak is) elolvasnia a könyv vonatkozó

¹⁴ *Harry Potter és a félvér herceg* – Dumbledore ezen „nyomokat” követve keresi a Voldemort által készített horcruxokat.

¹⁵ Fenyvesi–Herke–Tremmel: i. m., 45.

¹⁶ Lásd például a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény szerinti „leplezett eszközök” használatát, melyek egy része (a 231. § szerint) garanciális okokból bírói engedélyhez kötött módon vehető csak igénybe.

¹⁷ Fenyvesi–Herke–Tremmel: i. m., 80.

¹⁸ Fenyvesi–Herke–Tremmel: i. m., 81.

¹⁹ Fenyvesi–Herke–Tremmel: i. m., 94.

²⁰ Fenyvesi–Herke–Tremmel: i. m., 108–119.

fejezetét, mert ez alapján egy meglehetősen átfogó képet kaphatunk arról, hogy mi minden lehet „nyom” egy büntetőeljárásban, és ezen nyomok összegyűjtése és elemzése hogyan történhet meg – legyen szó akár csak egy olyan hétköznapi élethelyzetről, mint amikor egy útkereszteződésben történt koccanást követően rendőrt hívunk.

A könyv a krimináltechnika jelentőségének bemutatására példaként hozza, hogy már az 1960-as években a marfíui sorozatgyilkost az egyik áldozat körme alatt megtalált mikroméretű üvegszemcsék alapján sikerült azonosítani – az elkövető és az áldozata ugyanis dulakodtak, melynek során az elkövetés során használt teherautó egyik ablaka betört.²¹ Talán az egyetlen kritikai megjegyzés, amit a könyvvel kapcsolatosan megfogalmazhatunk, hogy akár sokkal több, az életből merített példát is szívesen olvasnánk, ezek hozzák ugyanis „testközelivé” mindazt az elméleti háttérrel, amelyet a szerzők rendkívüli precizitással rendszereztek és tártak az olvasók elé.

A krimináltechnika igazán hatékony működése szükségképpen megköveteli egy hatékony, jól rendszerezett bűnügyi nyilvántartás felállítását is – ily módon biztosítható ugyanis, hogy az egy-egy büntetőeljárás keretében beszerzett információ a jövőben is felhasználható legyen. A szűk értelemben vett bűnügyi nyilvántartás csak a büntettek, a hátrányos jogkövetkezmények alatt álló személyek és a büntetőeljárás hatálya alatt álló személyek körére terjed ki, tág értelemben véve azonban például a fényképek, ujjlenyomatok, DNS-profilok nyilvántartása is ebbe a körbe sorolható.²² Ezen nyilvántartások kétségtelenül képesek sokkal hatékonyabbá tenni a nyomozásokat, ugyanakkor azonban a nyomozás hatékonyságának biztosítása mellett is figyelemmel kell lenni számos, a nyilvántartások felépítésével és hozzáférhetőségével kapcsolatos jogszabályi korlátozásra. Jól példázza ezt a kettősséget a pedofil bűnelkövetőkkel szembeni szigorúbb fellépésről szóló 2021. évi LXXIX. törvény azon rendelkezése is, mely megteremtette a gyermekeket sértő nemi élet szabadsága vagy nemi erkölcs elleni bűncselekményt elkövető személyekre vonatkozó adatok megismerhetővé tételét.²³

A könyv harmadik nagy szerkezeti egysége (az első a kriminalisztika fogalmi kérdéseivel, míg a második a krimináltechnikával foglalkozott) a krimináltaktika egyes kérdéseit járja körül. A közismert és hagyományos eszközök (mint például a szemle) mellett ebbe a körbe tartozik a bűnügyi adatgyűjtés is. A bűnügyi adatgyűjtésnek ugyanakkor szükségképpen vannak olyan objektív elemei is, amelyek sokkal inkább a krimináltechnika, mintsem a krimináltaktika körébe tartoznak: a mobiltelefonokra vonatkozó cellainformáció²⁴ esetében a szubjektív elem legfeljebb arra vonatkozhat, hogy a kérdéses telefon valóban az eljárás alá vont személyé-e, és valóban nála volt-e a kérdéses időben, a telefon pontos fizikai helyének meghatározása napjainkban már lényegében minden kétséget kizáró módon azonosítható. A bűnügyi adat-

²¹ Fenyvesi–Herke–Tremmel: i. m., 167.

²² Fenyvesi–Herke–Tremmel: i. m., 259–260.

²³ Lásd a 2021. évi LXXIX. törvénnyel módosított, a bűnügyi nyilvántartási rendszerről, az Európai Unió tagállamainak bíróságai által magyar állampolgárokkal szemben hozott ítéletek nyilvántartásáról, valamint a bűnügyi és rendészeti biometrikus adatok nyilvántartásáról szóló 2009. évi XLVII. törvény 75/B. és 75/C. §-ait.

²⁴ Fenyvesi–Herke–Tremmel: i. m., 420–423.

gyűjtés egyik legközismertebb eleme pedig a „profilalkotás”, mely számos filmből és sorozatból az átlagember számára is ismerős lehet.²⁵

A krimináltaktika egyik legfontosabb eleme a kihallgatás, ahol alapvető jelentősége van annak, hogy a kihallgatandó személytől mikor, milyen körülmények között, pontosan mit és pontosan hogyan kérdez a kihallgatást végző személy. Azáltal pedig, hogy a kihallgatott személyek egyedi helyzete (így például iskolázottsága, egészségi állapota, stressztűrő képessége) is nagymértékben eltérő lehet, a helyesen felépített kihallgatásnak az egész (büntető)eljárás lefolytatása szempontjából meghatározó jelentősége lehet. Ez ugyanakkor nem egy esetben éppen arra sarkallja a nyomozóhatóságokat, hogy a büntetőeljárás szabályok „kreatív” értelmezésével a maguk számára megkönnyítsék a büntetőeljárás további folytatását, éppen ezért a kihallgatás talán az a jogintézmény, ahol az Alaptörvényben is rögzített védelemhez való jog²⁶ érvényesülése kiemelkedő jelentőséggel bír. A történeti hűség kedvéért megemlítenéd, hogy a krimináltaktika köre az elmúlt évszázadokban jelentős változáson ment keresztül: így például ma már elképzelhetetlen, hogy a megfelelő kihallgatási eredményt a nyomozóhatóság kínzással vagy más hasonló módon „biztosítsa”. Gyakori (és legalábbis megkérdőjelezhető tisztességességű) eszköz ugyanakkor, hogy a potenciális gyanúsított első kihallgatására még tanúként, igazmondási kötelezettséggel terheltten kerül sor,²⁷ hogy aztán az ily módon beszerzett tanúvallomás utóbb már a korábban tanúvallomást tevő terhelttel szemben kerüljön felhasználásra. Joggal mondhatjuk ezért, hogy talán a kihallgatás az a jogintézmény, ahol a büntetőeljárás törvényből és az Alaptörvényből fakadó egyes garanciáknak a legnagyobb a jelentősége – a könyvben részletesen ismertetett egyes eszközöket és módszereket pedig mindig csak ezen jogszerű kereten belül maradvá szabad alkalmazni.

Megítélésünk szerint a könyv igazi erénye a záró fejezet, melyben a szerzők áttekintik a leggyakoribb kriminalisztikai hibákat és azok következményeit.²⁸ A magyar kriminalisztika történetéből a talán legismertebb olyan eset, ahol a nyomozás során elkövetett hibák hosszú évekre befolyásolták a büntetőeljárást, a „móri bankrablás” ügye, ahol az Erste Bank móri fiókjának 2002-ben történt brutális kirablásáért elítélt (egyébként számos más bűncselekményt valóban elkövető) terheltokről utóbb kétséget kizáróan bebizonyosodott, hogy a konkrét bűncselekményt nem ők követték el.²⁹ A kötet pedig zárásképpen arra is vállalkozik, hogy megkísérelje bemutatni a kriminalisztika lehetséges jövőbeni fejlődési irányait, az elektronikus felderítéstől az emberi szag vizsgálatán át a DNS-vizsgálatok további fejlődéséig.³⁰

²⁵ A kötet maga is példaként hozza a *Criminal minds* (*Gyilkos elmék*) vagy éppen a *Mindhunters* sorozatokat. Fenyvesi–Herke–Tremmel: i. m., 425.

²⁶ Alaptörvény XXVIII. cikk (3) bekezdés.

²⁷ Itt érdemes megemlítenünk azt is, hogy a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény rendelkezéseinek megfelelően a jogi képviselő csak a tanú „segítőjeként” járhat el. Lásd mindenekelőtt a Be. 10. § (1) bekezdés 7. pont c, alpontját. A tanúvallomásra vonatkozóan lásd: Fenyvesi–Herke–Tremmel: i. m., 472–478.

²⁸ Fenyvesi–Herke–Tremmel: i. m., 579–586.

²⁹ HERKE Csongor: Ártatlanul elítélve – a móri bankrablás tanulságai. *Erdélyi Jogélet*, 2021/3, 77–85.

³⁰ Fenyvesi–Herke–Tremmel: i. m., 590–596.

Összegezve, egy rendkívüli részletességű, a kriminalisztika valamennyi főbb elemét átfogóan ismertető, nem csupán a jelennek szóló, hanem a jövőt is megjósolni kívánó kötetet készített Fenyvesi Csaba, Herke Csongor és Tremmel Flórián, mely joggal tekinthető a magyar kriminalisztika alpművének. Attól függően pedig, hogy ki milyen mélységben foglalkozik kriminalisztikával (joghallgatóként, nyomozóként, terheltként, védőként, szakértőként vagy akár csak műkedvelő laikusként), megtalálhatja a könyvben mindazt, ami az ő saját érdeklődési körének és tudásszomjának megfelel.